

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

- № 2, 2015
- [Назад](#)
- [Головна](#)

УДК 351

Г. В. Ортіна,
докторант Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ЯК ОБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ

G. V. Ortina,
doctoral student Academy of Financial Management Ministry of Finance of Ukraine

CAUSES AND CONSEQUENCES OF ECONOMIC CRISIS IN THE MARKET ECONOMY AS THE OBJECT OF GOVERNMENT INFLUENCE

Досліджено зміст національних особливостей прояву кризових ситуацій в умовах глобалізації з позиції державного впливу. Доведено, що економічна криза в Україні обумовлена сукупністю об'єктивних і суб'єктивних, ендогенних і екзогенних факторів. Причини кризи пов'язані з порушенням відтворювального процесу, основних макроекономічних пропорцій.

Research economic content, national peculiarities of manifestation of crisis in globalization thesis helped to conclude that the cyclical fluctuations of the world economy today is a combination of many interrelated causes: overproduction of fictitious capital, loss of regulatory influence of the state on the rapidly growing markets of futures and options, as well as other derivatives; Use the last decade very low interest rates; population growth in developing countries, changing the demographic structure of the population and a new global qualitative characteristics of human resources; natural disasters and man-made disasters; deterioration in the quality and reduce the amount of natural resources used by the public.

Causes of the crisis related to violation of the reproduction process, the main macroeconomic proportions that not only exacerbated the basic contradiction between the imperfect social system transient economic relations and level of development of productive forces, but also deepened the conflict of interest, businesses, and non-compliance processes and production consumer products.

Ключові слова: антикризова стратегія, державний вплив, державна політика, економічна криза, наслідки, причини, ринкова економіка.

Keywords: anti-crisis strategy, government influence, public policy, economic crisis, consequences, causes market economy.

Вступ

Перехід України від етапу відновлювального зростання економіки до етапу її сталого розвитку, який було призупинено світовою фінансовою кризою 2008 року, актуалізує проблему вибору оптимальних антикризових стратегій розвитку реального сектору економіки, який на сучасному етапі функціонування національної економіки відрізняється не тільки складністю організації господарських відносин, але і наявністю значної кількості ризиків і загроз, реалізація яких суттєво ускладнює і без того кризовий його стан.

Ринкові перетворення, подальша інтеграція України до складу глобального світового господарства і, нарешті, явища глибокої фінансової кризи в країні стали причиною виникнення в реальному секторі економіки ряду серйозних економічних проблем. У наявності масштабні розриви соціально-економічного, інвестиційно-фінансового та організаційно технологічного характеру, а також асиметрія у відносинах власності, розподілі, в системі управління.

Серед науковців, які займались проблемами економічного зростання в умовах кризи можна виділити: О.М. Алімова, О.І. Амошу, В.М. Архангельського, Ю.М. Бажала, Н.Т. Ігнатенка, В.В. Карлусова, К.М. Міська, В.Н. Руденка та ін. Разом з тим, незважаючи на численні дослідження різних аспектів антикризового регулювання економіки, у вітчизняній науці не склався цілісний підхід до напрямів і способів подолання економічної кризи, теоретичні положення носять описовий і дискусійний характер і не знайшли достатнього застосування на практиці.

Метою статті є уточнення змісту національних особливостей прояву кризових ситуацій в умовах глобалізації, причин та чинників економічної кризи в Україні як об'єктів державного впливу.

Результати

Зазначимо, що криза є критичним загостренням протиріч, таким становищем, при якому існує загроза основним цінностям, інтересам чи цілям зацікавлених сторін, раптова поява небезпечних ситуацій, які не можливо вирішити за допомогою звичайних технологій, які зазвичай застосовуються для вирішення проблем.

М.І. Туган-Барановський, досліджуючи «промисловий цикл», висуває точку зору, яка в першу чергу пов'язана з «періодичним творенням нового основного капіталу», вказавши на головну особливість циклу - коливання розмірів інвестицій [1].

Різноманітність і багатофакторний характер кризових явищ викликано безліччю причин як внутрішнього (ендогенного), так і зовнішнього (екзогенного) характеру. До ендогенних факторів відносяться: відтворювальні і структурні – зміна фаз відтворювальних циклів і зумовлені цим зрушення в структурі економіки, хвороблива зміна передових галузей і напрямків; інституційні та організаційно-економічні – необхідність змін у формах власності, ринкових інститутах, формах організації виробництва і управління; державно-економічні та кон'юнктурні – потреба зміни форм і методів державного регулювання економіки з урахуванням стійких змін в кон'юнктурі; зовнішньоекономічні – резонансний вплив світових криз, кризових потрясінь у суміжних інтегрованих економіках, радикальні зміни в структурі зовнішньої торгівлі, надмірний зовнішній борг тощо. Серед екзогенних факторів слід виділити: технологічні – вичерпання потенціалу техніки, технологічних укладів, технологічних засобів виробництва; демографічні та природно-екологічних – перенаселення або депопуляція, вичерпання доступних запасів природних ресурсів, надмірне забруднення навколишнього середовища, значне збільшення демографічного навантаження на природне середовище; соціокультурні та психологічні, викликані кризами в науці, освіті, культурі, етиці, ідеології, психологічними очікуваннями кризових потрясінь; державно-правові та військові, зумовлені кризою державної влади і політичної системи, внутрішніми соціальними конфліктами і війнами.

Глобальна фінансово-економічна і соціальна криза, яка почалась з 2007-2008 рр. – це небезпека для світу в цілому, і для окремих країн, в тому числі для України. При цьому, відставання у розвитку України у зв'язку з кризою склало 4-5 років, в гострий період кризи в двічі зросло безробіття, до 10% скоротилися реальні доходи, у зв'язку зі спадом темпів житлового будівництва малоімовірно поліпшення житлових і комунальних умов життя. Відтак, криза неминуче погіршує здоров'я частини населення у зв'язку зі стресом і депресією. У той же час в період кризи активними стають найбільш сильні, життєдатні банки та сектори економіки. Можна вважати, що відбувається свого роду природний відбір - основа прогресу.

Слід зазначити, що сучасна криза носить глобальний характер, насамперед через суперечності розвитку фінансової системи та багаторічних низьких відсоткових ставок, які призвели до підвищення попиту на дешеве житло та іпотечне кредитування. Далі відбувається падіння фондових ринків, витік капіталу. Завищення ставки рефінансування, підвищення рівня безробіття, невиплата кредитів, банкрутство банків, у всіх країнах світової економіки. Її іноді порівнюють з «Великою депресією 30-років ХХ ст.» і з Азіатською кризою 1998 р., але вона має абсолютно індивідуальні, специфічні риси і причини виникнення. Насамперед існують дослідження, які свідчать, що головна причина сучасної кризи - це циклічний розвиток економіки.

Отже, якщо криза 1997-1998 рр. була створена країнами, що розвиваються, то криза 2007-2008 рр. – розвиненими країнами. Подвійний дефіцит бюджету і платіжного балансу США призвела до девальвації (зниження курсу) долара, скорочення доходів населення і інфляції. Долаючи інфляцію, Центральний банк США підвищив ставку рефінансування, комерційні банки зробили те ж, кредити стали дорожчі, попит американців скоротився. Відтак, почалися банкрутства домогосподарств, нездатних оплатити куплені в кредит будинки, потім іпотечних банків і будівельних фірм. Це призвело до розгортання кризи ліквідності, або нестачі грошових коштів для платежів. Оцінка перспектив економіки стала менш позитивною, власники акцій стали їх продавати, фондові індекси Dow Jones Ind. Avg. та NASDAQ знизились [2].

Далі криза поширилася з фондового ринку на інші сегменти світових економік, викликавши рецесію в Америці, Західній Європі, Японії, торкнувшись навіть економіки тих з них, де об'єктивних передумов для його виникнення не спостерігалось. Стрімке поширення, в рамках світового господарства завдяки впливу процесів інформатизації, транснаціоналізації підприємницької діяльності, зростанню мобільності факторів виробництва, є ще однією характерною особливістю кризи.

В даний час людство переживає четверту інформаційну революцію і на рівень тенденції впливає процес інформатизації, який приймає характер глобальної інформаційної революції, то можна спостерігати за розвитком абсолютно нової як за своїм змістом, так і за наслідками для всіх сфер людської діяльності інформації, що робить важливою проблематику її розуміння, як стратегічного ресурсу та рушійного чинника розвитку економіки.

Інформація є, перш за все, фактором виробництва, що формує створення інформаційної економіки, вона також не пов'язана з простором, здатна до універсалізації, залежить від факторів часу, не зникає в процесі виробництва, але найважливішою її характеристикою є невелика ціна її транспортування і передачі.

Криза, що виникла на іпотечному ринку США, а потім трансформувалась у загальноекономічну кризу, стрімко поширилась на всі сфери світової економіки. Це сталося через «віртуалізацію» капіталу, тобто руху «фіктивного» капіталу. Тільки 2-3% операцій проводяться на основі матеріального виробництва, більш того, під впливом віртуалізації змінюється вартість капіталу, зростає мобільність, гроші теж стають «фіктивними», адже одноразова потреба всіх вкладів у банках та всіх виплат за страховками фізично неможливо, банки просто не володіють такою кількістю грошей, велика частина їх активів - це права запозичення [4]. Віртуалізація стимулює суттєві трансформації традиційних ринкових механізмів, таких як ціноутворення, конкуренція та державне регулювання.

Віртуалізація капіталу фондових ринків, звівши до мінімуму ступінь фінансової самодостатності макроекономічних систем, робить їх більш уразливими до трансферу економічної нестабільності, скорочує ефективність антикризових стратегій уряду.

Значну роль у розвитку світової фінансової кризи зіграло перевиробництво основної світової валюти - долара США. Так як США відмовилися від обміну долара на золото, купівельна спроможність валюти була підкріплена не тільки ВВП США, але і всього світу. Однак парадокс полягає в тому, що жодна країна світу, в тому числі і США не мали контролю за обсягом емісії долара. Цим правом володіє тільки ФРС США, в обов'язки яких входить друкування світових грошей. У результаті обсяги випуску долара в період з 1970 по 2008 рр. не тільки зросли в десятки разів, а й у декілька раз перевершили реальний обсяг товарної маси в світі.

Наступною причиною є перекапіталізація фондових ринків розвинених країн. Ця тенденція була посилена зростаючою спекуляцією, присутньою в будь-якій системі. Сприятливе середовище для неї створюється завдяки бурхливому розвитку фінансових інструментів, у тому числі і фінансових інновацій. Масштаби спекулятивних операцій з похідними цінними паперами настільки великі, що ускладнюють оцінку прийнятих фінансовими організаціями ризиків і сприяють прискоренню поширення кризи.

Слід зазначити, що незадовільний стан світової фінансової системи також впливає на розвиток кризи. Неминучою є радикальна зміна системи глобальних фінансових інститутів, яка дала б змогу мінімізувати ризики виникнення нових криз і забезпечити фінансову безпеку держав. Це є абсолютно необхідною умовою фінансової глобалізації та можливості перетоку іноземного капіталу у життєво важливі сфери економічної діяльності.

Однією з найважливіших причин кризи є розбіжність бажань транснаціональних корпорацій з їх можливостями, адже бажані обсяги їх прибутку не співпадали з реальною ефективністю виробництва. Кожна корпорація прагнула «роздувати бульбашки» власного благополуччя за рахунок короткострокових прибуткових фінансових операцій.

Таким чином, слід зазначити, що криза 2008-2009 рр. носить «шоковий» характер, тобто вона була викликана різкою зміною рівноваги, як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. При цьому, початковий імпульс до розгортання кризових процесів прийшов з боку зовнішніх ринків. Спад 2009 р. був обумовлений трьома видами шоку, а саме: 1) шок, пов'язаний зі світовою фінансовою кризою, коли принципово змінилися умови запозичень і обслуговування боргу; 2) ціновий шок, викликаний падінням світових цін на нафту та інші сировинні експортні товари; 3) шок в результаті різкого скорочення зовнішнього попиту на традиційні статті українського експорту: метали і продукцію основної хімії.

Отже, при настанні кризи визначальними є тенденції виробництва та економіки в цілому до їх періодичного удосконалення та реструктуризації. Глибина і характер криз залежать від можливості передбачити їх і здатності використовувати на користь економіки.

Для визначення комплексу ефективних заходів з подолання кризи як в масштабах світової економіки, так і в рамках національних економік вчені звертаються насамперед до аналізу причин кризи.

Відтак, розроблення та реалізація сучасної моделі розвитку національної економіки потребує визначення виважених і науково обґрунтованих причинно-наслідкових зв'язків сучасної кризи. У експертів і вчених не викликає сумніву факт, що нинішня криза розвивається, насамперед, як фінансова. Безумовним епіцентром цієї кризи є грошово-кредитна сфера. Слід зазначити, що в останні роки відбувалося прискорене відокремлення фінансової системи від реальної економіки і гіпертрофоване розростання повноважень фінансових інститутів.

Звідси, в якості головних причин кризи можна виділити наступні: непрозорість фінансових компаній, недобросовісність рейтингових агентств; складність системи деривативів; помилки регулювання фінансових ринків.

Саме досягнення інформаційних технологій стали своєрідним раєм для фінансової сфери. Примітно, що при цьому статистичні данні протягом уже чверті століття фіксують уповільнення темпів зростання продуктивності праці, капіталу і всієї сукупності факторів виробництва у порівнянні з епохою масового виробництва - масового споживання (1950-1973 гг.) майже в усіх високорозвинених країнах. Це відображає не тільки той факт, що матеріальне виробництво («реальний сектор» економіки) ще дуже мало насичено новачками навіть там, де існують постіндустріальні тенденції, але і та обставина, що постіндустріальний (пост-) капіталізм «йде» з сфери економіки, зосереджуючись головним чином на розподілі (перерозподілі) ресурсів. І зовсім не випадковим є те, що основним напрямком розпочатої ще в 80-ті роки глобалізації світової економіки стала глобалізація фінансова.

Глобальна економічна криза, яку зараз переживає світ, - це структурна перебудова світової економіки, відносин між фінансовим капіталом, товарним виробництвом і сферою послуг, зміна пріоритетів у виборі засобів виробництва. Інтерпретація кризи виключно як фінансового є односторонньою. Насправді, фінансові бульбашки - це лише наслідок цих тектонічних зрушень виробництва в технологічних системах, моносоціальна структура економіки, коли і технології, і інститути перестають працювати так, як вони працювали раніше.

Цікавою є спроба дослідників відповісти на виклики кризи, звернувшись до факторів, які відносяться до сфери технічного прогресу. Все більш переконливою видається позиція вчених, яка полягає в тому, що криза виникає в тому випадку, коли стара структура економіки приходить у конфлікт із викликами нової інноваційної парадигми, але економічна система ще не готова до змін. Сучасна стадія кризи характеризується: тривалою стагнацією в традиційних галузях і секторах економіки, тоді як нові галузі можуть розвиватися стійкими темпами; тривалими порушеннями в діяльності фінансової системи та міжнародної торгівлі; криза існуючих форм організації та регулювання економіки. Всі зазначені проблеми є складовими частинами загальної структурної кризи світової економіки, іншими словами, трансформаційної кризи. Слід зазначити, що структурна (сучасна трансформаційна) криза долається тільки інноваціями. Також, ефективною вбачається гіпотеза про те, що поточна світова криза викликана «інноваційною паузою» - вичерпанням можливостей старих і запізненням нових технологій широкого застосування в поєднанні з надмірно оптимістичними очікуваннями, породженими тривалим попереднім періодом швидкого розширення виробництва. Якщо ця гіпотеза є вірною, то після стабілізації, ймовірно, пройде чимало часу, перш ніж західні економісти зуміють відновити швидке зростання. Виходячи з сучасної теорії довгострокового техніко-економічного розвитку як процесу послідовної зміни технологічних укладів, дослідники [4] розкривають глибинні причини світової фінансової кризи, що пов'язані з заміщенням домінуючих технологічних укладів. Доведено, що подолання кризи відбудеться в період хвилі економічного зростання, матеріально-технічну основу якого складе черговий технологічний уклад, ключовим фактором якого є поєднання нано-, біо- та інформаційних технологій.

Обґрунтування автором причинно-наслідкових зв'язків сучасної кризи, дало змогу висвітлило фундаментальне протиріччя світової господарської системи.

Особливістю сучасної кризи є те, що вона поставила перед урядом та міжнародним співтовариством принципове питання: чи є існуюча криза, незважаючи на системність, глибину спаду і масштабність, черговою циклічною кризою, або криза висвітлила фундаментальне протиріччя світової господарської системи.

Поточна криза носить глобальний трансформаційний характер і на відміну від усіх післявоєнних криз має кілька важливих особливостей: «походження»: вона виникла в самій розвиненій країні світу, охопивши насамперед розвинені країни, а вже потім розповсюдилась на інші країни, які розвиваються; виникнення бульбашок на багатьох фондових ринках (іпотека, метали, інформаційні технології, біотехнології); відсутність безпосередніх зовнішніх причин; надзвичайно широке охоплення країн і регіонів; велика глибина спаду і масштабність; демонстрація уразливості сучасної господарської моделі, слабкість її інститутів (які не в змозі запобігти і успішно боротися з наслідками); розмивання середнього класу; збільшення розриву між багатством і бідністю; структурна перебудова світової економіки; перебудова відносин між фінансовим капіталом, товарним виробництвом і сферою послуг; зміна пріоритетів у виборі засобів виробництва; зрушення виробництва в технологічних та інституційних системах.

Криза висвітлила чимало прогалин у світовій та національній економіках, криза поширюється на всіх рівнях сучасної економіки - світовому, регіональному, національному, галузевому, корпоративному тощо. Це обумовлює посилення нерівномірності економічного і соціального розвитку і прискорення накопичення диспропорцій. Змінилася структура як світової, так і національних економік, де сфера послуг стала переважаючою і зростала розбалансованість між провідними сучасними ринками - праці, товарів, капіталу, послуг, інформації. У відповідь на масштабні виклики регулятори змушені суттєво перебудувати свої підходи. При цьому, зберігаються колишні ризики і виникають нові. Виникають питання: наскільки тривалою буде

стабілізація, яка спостерігається зараз, наскільки небезпечні нові загрози нестабільності, які можливі механізми їх зменшення - ці питання залишаються вкрай актуальними.

Відтак, загострюються проблеми державних фінансів. Перші ознаки відновлення економічного зростання багато в чому забезпечуються за рахунок експансіоністської кредитно-грошової політики, розширення державних витрат. Нинішня політика дешевих грошей і бюджетних вливань неминуче призведе до істотного зростання суверенного боргу більшості розвинених економік світу, а в перспективі сприятиме високій інфляції. У цих умовах держави будуть більш виважено підходити до проведення кредитно-грошової політики.

Загальні проблеми неплатоспроможності знижують ефективність монетарних стимулів, а ризик підвищення відсоткових ставок (внаслідок масованої емісії державних облігацій) підриває позитивну дію пакета бюджетних стимулів на темпи зростання.

Також не відновлена атмосфера довіри у світових фінансово-економічних колах. Потребує поліпшення управління ризиками і фінансовими потоками не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Зауважимо, що тривале скорочення зайнятості і зростання безробіття можуть негативно вплинути на соціальну сферу, а саме зростанням ризику популізму в економічній політиці, що полягають в активізації закликів допомогти вітчизняним фінансовим інститутам, промисловим та сільськогосподарським виробникам, підтримати «свої» найбільші корпорації, в першу чергу державні сировинні компанії та інші підприємства.

Слід очікувати протекціонізму в торгівлі і в фінансовій сфері. На наш погляд роздача дешевих грошей товаровиробникам в подібній ситуації може мати небезпечні наслідки, оскільки неминуче призведе до прискорення інфляції. Використання оновлених теорій криз дає змогу показати закономірність, причини та основні специфічні риси кризи.

Аналіз соціальних інтересів і протиріч показав, що антикризове регулювання вимагає посилення державного впливу на економіку і визначення, за рахунок яких соціальних груп і в чий інтерес вона буде проводитися. Отже, пропонується здійснювати його за рахунок фінансового капіталу і в інтересах пересічних громадян.

Сучасна світова економіка переживає стан кризи, основною відмінною рисою якої є її глобальний характер. Сучасна економічна криза почалася з кризи ліквідності, яка є результатом зниження попиту на фінансові активи і зростанням попиту на гроші при одночасному зменшенні їх пропозиції (за рахунок зростання коефіцієнта депонування і норми надлишкового резервування, що призвели до падіння грошового мультиплікатора). Відповідно, ставка відсотка зросла і перевищила внутрішню норму прибутковості інвестицій. Сукупний попит зменшився і став недостатнім для того, щоб викуповувати продукцію в обсязі потенційного випуску. Короткострокова сукупна пропозиція відповідно скоротилась і стала занадто малою для того, щоб випускати товари та послуги в обсязі потенційного ВВП, через високі витрати внаслідок недовантаження виробничих потужностей. Криза з фінансового сектора перекинулася в реальний сектор економіки. Отже, ринкова економіка гіпертрофовано розвинулася в сторону спекулятивних функцій і підвищила ризики сучасного економічного розвитку. У цьому зв'язку зросла роль інститутів регулювання та контролю. Економічна наука фокусує увагу на дослідженні спекулятивних інструментів, що спричиняють ризики більш високого порядку і розроблення заходів макроекономічної політики, спрямованої на підтримку інноваційного розвитку реального сектора економіки.

Таким чином, структура національних економік більшості країн світу зазнає змін у бік зсуву від виробництва товарів до виробництва послуг, але це не є стримуючим фактором кризових явищ. Безпосередня причина криз – приватні інтереси бізнесу, які призводять до диспропорцій, пов'язаних із зайвим пере накопиченням ресурсів. Отже, при сучасному капіталістичному розвитку неможливо ефективно протистояти різким змінам у світовій економіці. Криза не змінить природу капіталізму, і мотив вигоди і прибутковості буде головувати в його посткризовому розвитку. У цьому зв'язку неокласична економічна теорія має шанс зберегти свою функцію мейнстріму. Проте, ця теорія себе суттєво дискредитувала тим, що не передбачила початок кризи і не виробила заходів щодо виходу з неї. Уряд розвинених країн вживає заходів, які теоретично впливають з різних напрямків економічної науки. З практичної області антикризових заходів отримано імпульс до синтезу різних наукових шкіл і течій економічної науки.

Відтак, наслідками кризи світової економіки будуть: знецінення значної частини фінансового капіталу; девальвація долара і втрата ним статусу єдиної світової резервної валюти, регіональна фрагментація світової валютно-фінансової системи. Криза закінчиться з перетіканням доларової фінансової піраміди та інших фінансових бульбашок капіталу в виробництва нового технологічного укладу. Це має відбутися після структурної перебудови світової економіки на основі нового технологічного укладу, яка триватиме ще 3-5 років і буде супроводжуватися зміною складу провідних компаній, країн і управлінського досвіду.

Сучасна теорія криз допомагає зрозуміти сутність численних кризових явищ в економіці світу та Україні. В основі економічних криз лежить порушення співвідношення пропозиції і попиту товарів і послуг в масштабі макроекономіки. Можливість і необхідність передбачення криз була визнана ще на початку минулого століття. Так, М. Туган-Барановський зазначав, що «теорія криз пояснює, які чинники сприяють збільшенню і зниженню тривалості промислового циклу» [1].

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що основними причинами сучасної світової економічної кризи є: недостатнє реагування фінансового сектора; перетворення кредиту в один з елементів спекулятивної економіки; відрив фінансової середовища від реального сектора економіки; інвестування в цінні папери країн, що накопичують валютні резерви; особливе положення долара у світовій валютно-фінансовій системі.

Висновки

Дослідження змісту, національних особливостей прояву кризових ситуацій в умовах глобалізації з позиції державного впливу дали змогу дисертанту зробити висновок, що циклічні коливання сучасної світової економіки є комбінацією безлічі взаємозалежних причин: перевиробництво фіктивного капіталу, втрата регулюючого впливу держави на стрімко зростаючі ринки ф'ючерсів і опціонів, а також інших деривативів; використання протягом останнього десятиліття наднизьких відсоткових ставок; зростання чисельності населення в країнах, зміни демографічної структури населення і нова якісна характеристика світових трудових ресурсів; катаклізми природного і техногенного характеру; погіршення якості і зменшення кількості природних ресурсів, що використовуються населенням.

Доведено, що економічна криза в Україні як на макро-, мезо-, так і на рівні мікроекономіки обумовлена сукупністю об'єктивних і суб'єктивних, ендегенних і екзогенних факторів. Причини кризи пов'язані з порушенням відтворювального процесу, основних макроекономічних пропорцій, що загострило не тільки основне протиріччя суспільної системи між недосконалими перехідними економічними відносинами і рівнем розвитку продуктивних сил, а й поглибило протиріччя інтересів, суб'єктів господарювання, а також невідповідність процесів виробництва і споживання продукції.

Список використаної літератури.

1. Горніна Л. П. Туган-Барановський М. Й. в економічній теорії та історії / Л.П.Горніна. — К.: ІЕ НАН України. — 2001. — 268 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М.Кастельс / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
3. Кругман П. Р. Международная экономика: теория и политика / П.Р. Кругман / пер. с англ. 5-го межд. изд. — СПб.: Питер, 2004. — 832 с.
4. Сундук А.М. Управління розвитком національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз / А.М. Сундук. — К.: Логос, 2012. — 302 с.

References.

1. Hornina L. P. (2001), *Tuhan-Baranovskiy M. J. v ekonomichnij teorii ta istorii* [Tugan-Baranowski M. J. economic theory and history], ІЕ НАН України, Kyiv, Ukraine.
2. Kastel's M. (2000), *Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura* [The information age: economy, society and culture], GU VShJe, Moscow, Russian Federation.
3. Krugman P. R. (2004), *Mezhdunarodnaja jekonomika: teorija i politika* [International economics: theory and policy], Piter, Saint Petersburg, Russian Federation.
4. Sunduk A.M. (2012), *Upravlinnia rozvytkom natsional'noi ekonomiky v umovakh hlobal'nykh vyklykiv i zahroz* [Managing the development of the national economy in terms of global challenges and threats], Lohos, Kyiv, Ukraine, p. 302.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2015 р.